

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Я. В. Бондарчук

Історія Острозької академії

Навчальний посібник

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2014

УДК 908 (477. 81)

ББК 26.89

Б 81

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 28 березня 2013 р.)*

Рецензенти:

П. М. Кралюк – доктор філософських наук, проректор з науково-навчальної роботи Національного університету «Острозька академія».

В. Г. Виткалов – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету.

О. В. Халецький – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету ветеринарної медицини і біотехнологій ім. С. З. Гжицького.

М. П. Манько – заступник директора Державного історико-культурного заповідника м. Остога з наукової роботи.

Бондарчук Я. В.

Б 81 Історія Острозької академії : навчальний посібник / Я. В. Бондарчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 548 с.; іл.

ISBN 978-966-2254-80-8

У книзі висвітлено найважливіші етапи діяльності першої школи вищого типу східнослов'янських народів – Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576-1636). Розглянуто культурно-освітню працю її засновника князя К.-В. Острозького та найвідоміших просвітників Острозького осередку, проаналізовано їх духовну спадщину (богословські, полемічні та дидактичні твори). Показано нелегкий шлях відродження та розвитку сучасної академії – від колегіуму до Національного університету – одного з провідних ВНЗ України.

Книга може використовуватись як посібник для студентів за спеціальностями: історія, культурологія, педагогіка.

УДК 908 (477. 81)

ББК 26.89

ISBN 978-966-2254-80-8

© Бондарчук Я. В., 2014

ПЕРЕДМОВА

 перед вищих навчальних закладів України Національний університет «Острозька академія» посідає особливе місце. Унікальність цього ВНЗ полягає в тому, що він є історичним нащадком першої школи вищого типу східнослов'янських народів – Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576–1636), яка відіграла важливу роль не тільки в культурі та освіті України, але й всього православного світу XVI – XVII століття. Острозька академія перша серед європейських закладів того часу поєднала два типи культури: східнослов'янський та західноєвропейський. За словами академіка Я.Д. Ісаєвича, «Назва академії «слов'яно-греко-латинська» відображала не так мови навчання, як загальну культурну орієнтацію академії, прагнення до синтезу слов'янської (кирило-мефодіївської та специфічно української) спадщини, виплеканої на засадах греко-візантійської духовності, зі здобутками латинської культури католицько-протестантського світу. Синтезування «східних» і «західних» елементів було властиве всій українській культурі на всіх етапах її розвитку. Однак в Острозі чи не вперше в Східній Європі було деклароване інституційне забезпечення саме такого напрямку культурного розвитку».¹ Згодом тип слов'яно-греко-латинської колеґії був запозичений Києвом (1632), Яссами (1642) та Москвою (1687).

У порівнянні з іншими вищими навчальними закладами, які нараховують вже не одне століття безперервної діяльності, історія Острозької академії охоплює відносно невеликий проміжок часу – з 1576 до 1636 р., а відроджена в 1994 р. її сучасна спадкоємиця, якщо порівняти її вік з життям людини, ще зовсім юна. Отже, виникає питання: чи правомірно вживати термін «історія» щодо острозького закладу. На нашу думку, так. Адже це поняття визначається не тільки тривалістю часу, але й, насамперед, значимістю і важливістю подій, які розгортаються в цей час. З таких позицій Острозька академія має багату і славну історію, яка гідно продовжується нині. Протягом 60-річної діяльності (1576–1636) в академії була вихована ціла плеяда духовних поводитирів українського народу: вчителів, письменників, священників, відомих культурних і освітніх діячів. Найвизначнішими постатями цієї плеяди були київські митрополити Іов Борецький та Ісаїя Копинський, пись-

¹ Ісаєвич Я.Д. Острозька академія як слов'яно-греко-латинський заклад [Текст] / Я.Д. Ісаєвич // Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя» (25–30 травня, Острог). – Острог, 1993. – С. 56–57. – С.56.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
-----------------	---

РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА В УКРАЇНІ XVI – ПОЧ. XVII СТ.

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	5
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ XVI – ПОЧ. XVII СТ.	23
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ XVI – ПОЧ. XVII СТ.	34
ОСТРОГ – ВИЗНАЧНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОСТ. ЧВ. XVI – ПОЧ. XVII СТ.	53
Питання для самоперевірки	64
Література	65

РОЗДІЛ 2. ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ – ПЕРШИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОГО ТИПУ СХІДНО-СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

ЗАСНУВАННЯ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ. ЕТАПИ ДІЯЛЬНОСТІ	69
МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЇ	75
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ОСТРОЗЬКІЙ АКАДЕМІЇ	80
Питання для самоперевірки	91
Література	91

РОЗДІЛ 3. ЗАСНОВНИК АКАДЕМІЇ КНЯЗЬ КОСТЯНТИН-ВАСИЛЬ ОСТРОЗЬКИЙ

ПОХОДЖЕННЯ ТА ГЕНЕАЛОГІЯ РОДУ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ	93
ДИТИНСТВО ТА МОЛОДІ РОКИ КОСТЯНТИНА-ВАСИЛЯ ОСТРОЗЬКОГО	106
КНЯЗЬ К.-В. ОСТРОЗЬКИЙ – ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ І ОБОРОНЕЦЬ ЗЕМЕЛЬ РУСЬКИХ	109

К.-В. ОСТРОЗЬКИЙ – ЗАХИСНИК ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ І МЕЦЕНАТ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА	116
БОРОТЬБА К.-В. ОСТРОЗЬКОГО З БЕРЕСТЕЙСЬКОЮ УНІЄЮ 1596 Р.	122
ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ К.-В. ОСТРОЗЬКОГО	148
Питання для самоперевірки	151
Література	151

РОЗДІЛ 4. ФУНДАТОРКА АКАДЕМІЇ ЕЛЬЖБЕТА-ГАЛЬШКА, КНЯЖНА ОСТРОЗЬКА

КНЯЖНА ГАЛЬШКА В ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ І ЛІТЕРАТОРІВ	153
ДИТЯЧІ РОКИ ГАЛЬШКИ	157
ГАЛЬШКА І ДМИТРО САНГУШКО	160
ПОЛОНЯНКА ШАМОТУЛЬСЬКОГО ЗАМКУ	165
ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ	171
Питання для самоперевірки	174
Література	175

РОЗДІЛ 5. УЧИТЕЛІ ТА УЧНІ

ГЕРАСИМ ДАНИЛОВИЧ СМОТРИЦЬКИЙ (р.н.н. – 1594)	177
КИРИЛО ЛУКАРІС (1572 – 27.VII.1638)	181
НИКИФОР КАНТАКУЗИН (ПАРАСХЕС) (р.н.н. – 1599 (?))	186
ЯН ЛЯТОС (ЛЯТОШ) (1539 – 23.III.1608)	190
ІОВ БОРЕЦЬКИЙ (бл. 1570 – 2.III.1631)	192
ПЕТРО КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ (бл. 1570 р. – 10.IV.1622)	201
МЕЛЕТІЙ (МАКСИМ) СМОТРИЦЬКИЙ (1572/1577 – 27.XII.1633)	204
ДАМІАН НАЛИВАЙКО (р.н.н. – 1627)	213
ЛАВРЕНТІЙ ЗИЗАНІЙ ТУСТАНОВСЬКИЙ (1560-ті рр. – після 1634 р.)	220
ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ (1545/1550 – після 1621 р.)	227
ІОВ КНЯГИНИЦЬКИЙ (бл. 1550 – 1620)	239
ТАРАСІЙ ЛЕВКОВИЧ (ЛЕОНОВИЧ) ЗЕМКА (р.н.н. – 13.IX.1632)	241
ЄЛИСЕЙ ПЛЕТЕНЕЦЬКИЙ (1550/1554 – 29.X.1624)	245
Питання для самоперевірки	249
Література	252

**РОЗДІЛ 6. ПЕРШОДРУКАР І АКАДЕМІЯ.
ОСТРОЗЬКІ ВИДАННЯ ІВАНА ФЕДОРОВА**

БУКВАР 1578 р.	255
КНИГА НОВОГО ЗАВІТУ 1580 р.	262
«КНИЖКА, СОБРАНІЄ ВЕЩЕЙ НУЖНѢЙШИХ» 1580 р.	265
«ХРОНОЛОГІЯ» АНДРІЯ РИМШІ 1581 р.	268
БИБЛІЯ СИРѢЧ КНИГА ВЕТХОГО И НОВОГО ЗАВѢТА ПО ЯЗЫКУ СЛОВЕНСКУ 1581 р.	270
Питання для самоперевірки	287
Література	288

**РОЗДІЛ 7.
ПОЛЕМІЧНА БОРОТБЯ ОСТРОЗЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ
К. XVI – ПОЧ. XVII СТОЛІТТЯ**

ВІДПОВІДЬ МОТОВИЛА НА КНИГУ ПЕТРА СКАРГИ «ПРО ЄДНІСТЬ ЦЕРКВИ БОЖОЇ...» 1577(?) р.	289
ПОЛЕМКА Г. Д. СМОТРИЦЬКОГО З АНТИТРИНІТАРІЯМИ В «ПРЕДСЛОВІИ...» ДО ОСТРОЗЬКОЇ БІБЛІЇ	292
ПОСЛАННЯ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХА ІЄРЕМІЇ П ТРАНОСА	297
«КЛЮЧ ЦАРСТВА НЕБЕСНОГО...» Г.Д. СМОТРИЦЬКОГО 1587 р.	299
КНИГА «О ЕДИНОЙ ИСТИННОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ВѢРѢ...» ВАСИЛЯ СУРАЗЬКОГО 1588 р.	306
«АПОКРИСИС» ХРИСТОФОРА ФІЛАЛЕТА 1598 р.	312
«ЛИСТ ДО КНЯЗЯ КОСТЯНТИНА ОСТРОЗЬКОГО» ПАТІЯ ПОТІЯ 1598 р.	320
«ВІДПИС НА ЛИСТ В БОЗІ ВЕЛЕБНОГО ОТЦЯ ПАТІЯ, ВОЛОДИМИРСЬКОГО ТА БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ЄПИСКОПА ДО ЯСНОВЕЛЬМОЖНОГО КНЯЗЯ КОСТЯНТИНА ОСТРОЗЬКОГО...» КЛІРИКА ОСТРОЗЬКОГО 1598 р.	325
«ІСТОРІЯ ПРО ЛИСТРІЙСЬКИЙ, ТОБТО РОЗБІЙНИЦЬКИЙ, ФЕРАРСЬКИЙ, АБО ФЛОРЕНТІЙСЬКИЙ СОБОР КОРОТКО ПРАВДИВО НАПИСАНА» КЛІРИКА ОСТРОЗЬКОГО 1598 р.	329
«ОТПИС...» ПАТІЯ ПОТІЯ КЛІРИКУ ОСТРОЗЬКОМУ 1598–1599 рр.	333
ОТПИС «НА ДРУГОЙ ЛИСТ ВЕЛЕБНОГО ОТЦА ПАТІЯ... ДО ЯСНЕОСВЕЩЕНОГО КНЕЖАТИ КОСТЯНТИНА ОСТРОЗЬКОГО...» 1599 р.	339
КНИЖИЦЯ В 10 РОЗДІЛАХ 1598 р.	343
«ВОПРОСЫ И ОТВѢТЫ ПРАВОСЛАВНОМУ З ПАПЕЖНИКОМЪ» 1603 р.	348

«ЛИСТ СВЯТѢЙШОГО ПАТРИАРХА МЕЛЕТІЯ АЛЕКСАНДРІЙСКАГО... К ИПАТЕЮ ПОТЕЮ ... ЕГО ЖЪ ПАТРИАРХА МЕЛЕТІЯ ДІАЛОГИ О ВѢРѢ ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИО ПИСЬМЕННА, ЧАСТИО ПЕЧАТНА» 1605 р.	350
«ПЕРЕСТОРОГА...» 1605–1606 рр.	353
«ПРОТЕСТАЦІЯ ТА ПОБОЖНА ЮСТИФІКАЦІЯ» 27.IV.1621 р.	362
Питання для самоперевірки	365
Література	367

РОЗДІЛ 8. БОГОСЛОВСЬКІ ТА БОГОСЛУЖБОВІ ВИДАННЯ ОСТРОЗЬКОЇ ДРУКАРНІ 1594 -1612 РР.

«КНИГА О ПОСТНИЧЕСТВѢ» СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО 3.III.1594 р.	369
«МАРГАРИТ» СВ. ІОАНА ЗЛАТОУСТА. 1595 р.	375
«ЧАСОСЛОВ». 8.VI.1598 р.	378
«ПРАВИЛО ИСТИНАГО ЖИВОТА ХРИСТИАНСКАГО» (ПСАЛТИР З ВОЗСЛІДУВАННЯМ) 23.XII.1598 р.	381
«ЧАСОСЛОВ» 10.XII.1602 р.	384
«ОХТАИК СИРЕЧЬ ОСМОГЛАСНИК» 12.IV.1603 – 12.IX.1604	385
«МОЛИТОВНИКЪ, ИМѢЯ ВЪ СЕБѢ ЦЕРКОВНАЯ ПОСЛѢДОВАНІЯ... ОТ СВЯТЫХЪ И БОГОНОСНЫХЪ ОТЕЦ, ВЪ РАЗЛИЧНЫХЪ ВРЕМЕНАХЪ ПРЕДАННЫЯ» 1606 р.	390
«ЛѢКАРСТВО НА ОСПАЛИЙ ОУМЫСЛ ЧОЛОВѢЧІЙ...» 29.VII.1607 р.	392
«ЧАСОСЛОВ С МЕСЯЦЕСЛОВОМ» 25.V.1612 р.	396
Питання для самоперевірки	399
Література	399

РОЗДІЛ 9. ОСТРОГ ПІСЛЯ СМЕРТІ К.-В. ОСТРОЗЬКОГО. ЗАНЕПАД І ЗАКРИТТЯ АКАДЕМІЇ

ОСТРОЗЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК ЗА ПРАВЛІННЯ КНЯЗЯ ЯНУША	401
ЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІЇ КНЯГИНЕЮ АННОЮ-АЛОЇЗОЮ ХОДКЕВИЧ ПІД ВПЛИВОМ ЄЗУЇТІВ	406
ЗАКРИТТЯ АКАДЕМІЇ В 1636 р.	410
Питання для самоперевірки	413
Література	413

**РОЗДІЛ 10.
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

ВІДРОДЖЕННЯ АКАДЕМІЇ	415
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКЛАДУ ВІД КОЛЕГУМУ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	431
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ» – ОДИН З ПРОВІДНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ	456
МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	463
ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	468
ІНСТИТУТ ДОВУЗІВСЬКОГО, ЗАОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	472
МУЗЕЇ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	474
СТУДЕНТСЬКЕ ЖИТТЯ	478
ФАКУЛЬТЕТИ УНІВЕРСИТЕТУ. ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	482
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	487
ПРАВНИЧИЙ ФАКУЛЬТЕТ – ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ. І. МАЛИНОВСЬКОГО	490
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКИХ МОВ	494
ФАКУЛЬТЕТ ПОЛІТИКО-ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	498
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	504
Питання для самоперевірки	507
Література	509
ПІСЛЯМОВА	511
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ДАТ З ІСТОРІЇ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	515
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	522
ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ	535

Навчальне видання

Бондарчук Ярослава Віталіївна

Історія Острозької академії

Навчальний посібник

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *В. О. Бондарчука*

Коректор *Л. А. Черуха*

Формат 100x70/16. Ум. друк.арк. 44,53. Тираж 500 пр. Замовл. № 4-14.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Гарнітура «BookAntiqua».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві

Національного університету «Острозька академія»

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.

Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.